

798 yılı Receb ayında (Nisan 1396) Ebyâtü Hüseyin'e geçerek burada Muhammed b. İbrâhim el-Harazî ve Nûr Ali b. Ebû Bekir el-Ezrak'tan fıkıh öğrenimini sürdürdü. Özellikle Nûr Ali'nin derslerini büyük bir ilgiyle takip ederek tahsilini tamamladığında kendisine fetva izni verildi. Bu esnada Muhammed b. Nûreddin el-Müvezzi'den istifade eden İbnü'l-Ehdel bir süre Zebîd'de kaldı. Zebîd'de İbnü'r-Reddâd'dan *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*'yi, Ali b. Ömer el-Kureşî'den İbn Atâullah el-İskenderî'nin *el-Le'â'if*'ini, Kadı Cemâled-din Abdullah b. Muhammed en-Nâsîrî'den de Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *el-Lüma' fî uşûli'l-fıkh* adlı eserini okudu. Burada ayrıca Ebû Bekir el-Hâdirî ve Muhammed b. Zekeriyâ gibi âlimlerden faydalandı. Zebîd'den Mekke'ye giderek Ali el-Merâgî, Râzî Ebû Hâmid el-Matarî ve İbnü'l-Cezerî'nin derslerini takip etti. Memleketine döndükten sonra buranın müftüsü olarak eğitim, öğretim ve fetva faaliyetleri yanında eser yazmakla meşgul oldu. Çağında Yemen'in en büyük âlimi olarak kabul edildi (Şevkânî, s. 219). Değişik yıllarda hac görevini yerine getirmek amacıyla Mekke'ye giden, burada bir süre mücâvir olarak kalan, aralarında Hasâfe b. Cerîr el-Mâlikî ve Alâ b. Seyyid Afîfüddin'in de bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştiren İbnü'l-Ehdel 9 Muharrem 855 (11 Şubat 1451) tarihinde Ebyâtü Hüseyin'de vefat etti ve burada defnedildi.

Eserleri. 1. *'İddetü'l-mensûh*. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *en-Nâsih ve'l-mensûh* adlı eserinin muhtasarı olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 303). **2.** *Miiftâhu'l-kârî li-Câmî'i'l-Buḥârî*. Daha çok Şemseddin el-Kirmânî şerhinden faydalanmak suretiyle Buḥârî üzerine yazılmış bir hâşiyedir. **3.** *Kitâb fi'l-uşûl*. Usûl-i fıkıhla ilgilidir. **4.** *el-İşâretü'l-vecîze ile'l-me'âni'l-garîze*. Esmâ-i hüsnâ şerhidir. **5.** *Keşfü'l-ğîḥâ' an ḥakâ'iki't-tevhîd ve'akâ'idü'l-muvaḥḥidîn ve zikri'l-e'immetü'l-Eş'ariyyîn ve men ḥâlefehüm mine'l-mübtedi'în ve beyâni ḥâli İbn Arabî ve etbâ'ihî'l-mârikin* (nşr. Ahmed Bekir, Tunus 1964). **6.** *el-Lüm'atü'l-mukni'a fî zikri'l-fırakü'l-mübtedi'a*. Yetmiş iki bid'at fırkasını ele alan bir çalışmadır. **7.** *er-Resâ'ilü'l-marziyye fî naşri mezhebi'l-Eş'ariyye ve beyâni fesâdi'l-Haşviyye*. **8.** *Cevâbü mes'eleti'l-kader*. Cebriyye'ye karşı yazılmıştır. **9.** *Kitâbü'r-Rü'ye ve'l-ke'lâm*.

Kelâm ilminin rü'yetullah ve kelâm sıfatı konularını ele alan bir eserdir. **10.** *Tuḥfetü'z-zemen fi târihi sâdâti'l-Yemen*. İbnü'l-Ehdel bu kitabında Muhammed b. Yûsuf el-Cenedî'ye ait *Kitâbü's-Sülûk* adlı eseri ihtisar etmiş ve kendi zamanına kadar gelen bir zeyil ilâve etmiştir. Kitap Abdullah Muhammed el-Habeşî tarafından neşredilmiştir (Beirut 1407/1986). **11.** *Gırbâlü'z-zamân*. Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî'nin *Mir'âtü'l-cinân* adlı tarih kitabının muhtasarı olup bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 1144). **12.** *Ṭabaḳâtü'l-Eş'ariyye*. **13.** *el-Bâhir fi menâkıbi's-Şeyḫ 'Abdilḳâdir*. **14.** *el-Ḳavlü'l-muntaşır (ennaḍır) 'ale'd-de'âva'l-fâriḡa bi-hayâti Ebi'l-'Abbâs el-Ḥaḍır*. Hızır'la ilgili olarak yazılan eserde uzun süre yaşadıkları iddia edilen kişilerle ilgili rivayetler eleştirilmektedir (İbnü'l-Ehdel'in eserlerinin bir listesi ve bazılarının yazma nüshaları için bk. Sehâvî, *ed-Ḍav'ü'l-lâmî*, III, 146-147; *DMBİ*, III, 52-53).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Ḍav'ü'l-lâmî*, III, 145-147; a.mlf., *et-Tibrü'l-mesbûk*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-küliyyâti'l-Ezheriyye), s. 358; Şevkânî, *el-Bedrü't-ḫâlî*, I, 218-219; Brockelmann, *GAL*, II, 228; *Suppl.*, II, 228; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 315-316; *İzâhu'l-meknûn*, II, 143; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Merâci'ü târihi'l-Yemen*, Dimaşk 1972, s. 93; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifîn*, I, 116; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, I, 111; O. Löfgren, "al-Ahdal", *EI*² (İng.), I, 255; Ali Refîî, "İbn Ehdel", *DMBİ*, III, 52-53.

MUSTAFA ÖZ

İBNÜ'L-EHTEM

(bk. HÂLİD b. SAFVÂN).

İBNÜ'L-EKFÂNÎ

(ابن الأصفاني)

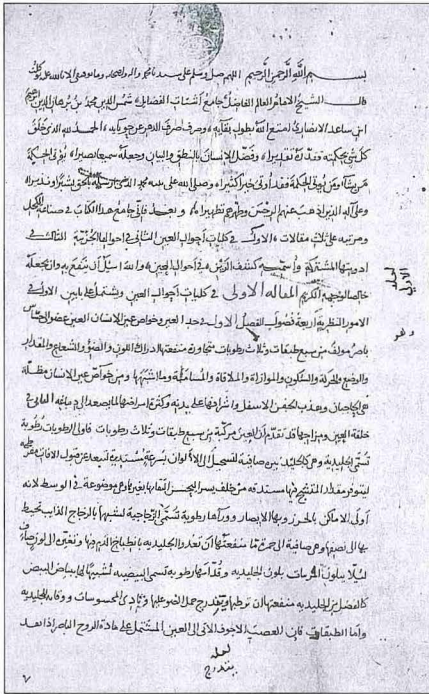
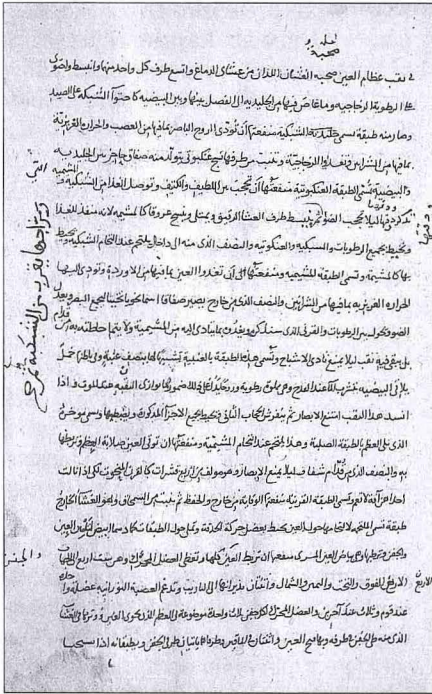
Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sâid el-Ensârî es-Sincârî (ö. 749/1348)

Tabip ve çok yönlü âlim.

Aslen Musul'un batısındaki Sincâr şehrinde; İbn Sâid es-Sincârî diye de anılır. İlk eğitimini kadı olan babasından aldığı düşünülebilir. Hayatının önemli bir kısmını Mısır'da geçirmiştir; ancak bu ülkeye ne zaman gittiği bilinmemektedir. Kahire'de İbn Seyyidünnâs'ın derslerine devam etmiş ve öğrencisi Safedî'yi onun meclisinde tanımıştır. Kaynaklar İbnü'l-Ekfânî'nin tıp, eczacılık, felsefe, astrono-

mi, geometri, aruz, ahbâr ve tarih saha- larında geniş bilgi sahibi olduğunu, özellikle Moğol tarihi üzerinde tartışılmaz bir yerinin bulunduğunu kaydeder; ayrıca mineraller, alet yapımı ve hat sanatı gibi konularda da iyi yetişmiştir. Onun ilâç hazırlamakta başkalarından sakladığı, kendine bazı yöntemler uyguladığı da belirtilmektedir. Kahire'deki Bimâristân-ı Mansûrî'nin idaresi kendisine verildikten sonra, daha önce yaşadığı gösterişli hayattan ve pahalı zevklerinden vazgeçip ömrünü hastalarına adanmış, bir salgın sırasında da vebaya yakalana- rak ölmüştür (Makrîzî, *es-Sülûk*, III/2, s. 797).

Eserleri. A) Tıp. 1. *Keşfü'r-reyn fi ahvâli (emrâzi)l-'ayn*. Üç bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde gözün anatomisi, göz sağlığının korunması ve muayenesinde dikkat edilmesi gereken hususlar incelenir. Burada verilen bilgiler İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-ṭıbb*'inden aktarılmıştır. İkinci bölümde kırktan fazla göz hastalığının belirti, sebep, teşhis ve tedavileri ele alınır. Yapılan araştırmalar, İbnü'l-Ekfânî'nin bazı göz hastalıklarının teşhisine önemli katkılarda bulunduğunu göstermiştir. Üçüncü bölüm ise göz hastalıkları için kullanılan basit ve birleşik ilâçlarla ilgili olup alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir ve Ali b. İsâ el-Kehhâl'in listesinden daha fazla ilâç içermektedir (Süleymaniye Ktp., nr. 2900/6; TSMK, III. Ahmed, nr. 1968; Antalya El-malı Halk Ktp., nr. 2900, vr. 74^a-99^b). İbnü'l-Ekfânî bu çalışmasını *et-Tecrid min Keşfi'r-reyn fi ahvâli'l-'ayn* adıyla ihtisar etmiş (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3576, vr. 2^b-4^{3b}), Ebü'l-Hümâm Nûreddin Ali el-Münâvî de bu ihtisarin *Viḳâyetü'l-'ayn bi-şerhi Tecridi Keşfi'r-reyn* adıyla bir şerhini yapmıştır (Vatikan Ktp., Sbath 16, vr. 5^b-199^a). Eserin tenkitli metni Muhammed Zâfir el-Vefâî ve Muhammed Revvâs el-Kal'acî tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1414/1993). **2.** *Ḡunyetü'l-lebîb 'inde ḡaybeti't-tabîb (Ḡunyetü'l-lebîb fîmâ yûsta'melü 'inde ḡaybeti't-tabîb)*. Bir el kitabı mahiyetindeki eser dört bölümden oluşur; bunların birincisi koruyucu hekimliğe, ikincisi hastalıkların tedavisine, üçüncüsü koruyucu hekimlik ve ilâç tedavisine dair faydalı öğütlere, dördüncüsü de denenmiş birleşik ilâçlara ayrılmıştır (TSMK, III. Ahmed, nr. 2048; Çorum İl Halk Ktp., nr. 2940, vr. 2^b-12^a). Eseri Sâlih Mehdî Abbas neşretmiştir (Bağdad 1984, 1989). **3.** *Nihâyetü'l-kaşd fî şnâ'a-*

İbnü'l-Ekfânî'nin *Keşfü'r-reyn fi ahvâli (emrâzi) 'l-ayn* adlı eserinin ilk iki sayfası (TSMK, III. Ahmed, nr. 1968)

rafından yayımlanan kitabın (*el-Mesrık*, XI [Beyrut 1908], s. 751-765) tenkitli neşri-ni Anistâs Mârî el-Kermilî (Anastase Marie Karmali) yapmış (Kahire 1939; Beyrut 1975, 1984), Eilhard Wiedemann da çeşitli makalelerinde Almanca tercümesini vermiştir (Sarton, III, 901). 2. *Kitâbü'z-Zehâ'ir (Mülhak bi-Nuhab'i'z-zehâ'ir)*. Günümüze ulaşmayan eserin ikinci adından *Nuhab-bü'z-zehâ'ir*'e yapılmış bir ekleme olduğu anlaşılmaktadır. Safedî eseri hocasına okumuş ve kendi kitabı *el-Gaysü'l-mücessem*'e ondan *Nuhab*'da bulunmayan bilgileri ihtiva eden bazı pasajlar almıştır.

D) Diğer Eserleri. 1. *İrşâdü'l-kâşid ilâ esne'l-makâşid*. Küçük çapta bir İslâm ilimleri tarihi ansiklopedisi olup bu alanda önemli bir kaynak teşkil eder. Mahiyeti bakımından İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inin takipçisi olan eser, altmış ilim dalının tanımını ve ana konuları ile kısa bir bibliyografya verir. Aynı zamanda Mezopotamya ve Mısır'dan başlayıp Yunan ve İslâm dünyasında o güne kadar süregelen çeşitli alanlardaki ilim anlayışını yansıtmaya açınsından da önem taşır. Yöntem bakımından Fârâbî'nin *İhşâ'ü'l-'ulûm*'u ile İbn Sînâ'nın *Kitâbü'l-Hudûd*'unu, felsefî terminoloji yönünden Gazzâlî'nin süzgecinden geçmiş İbn Sînâci çizgiyi takip eder. Kitabı bir mukaddime ve iki girişle başlayan İbnü'l-Ekfânî, mukaddimede eğitim ve öğretime tâlip olan kişinin uyacağı âdâbı, birinci girişte ilmin önemiyle âlimin değerini, ikinci girişte ise pedagojik kuralları açıklar. Ardından ilimleri sınıflandırmada takip ettiği yöntemi anlattıktan sonra nazari ve amelî ilimlerin tasnifini yapar. Her ilmin tarifini verir ve bu çerçevede konusunu belirtir; arkasından da alt bölümlerini ve uygulama alanlarını sayar. Ona göre on aslı ilim mevcuttur ve bunlardan mantık, metafizik, fizik, geometri, aritmetik, astronomi, mûsiki nazari; siyaset, ahlâk, tedbirü'l-menzi'l ise amelîdir. İbnü'l-Ekfânî, her ilim dalını inceledikten sonra o alana katkıda bulunan âlimlerle başlangıç (muhtasar), orta (mutavassıta) ve ileri (mebsûta) seviyedeki 400'e yakın eserin ismini kaydeder. Gerçekte kitaba bibliyografik bir karakter kazandıran bu eserler, XIV. yüzyıl Doğu ve Batı İslâm dünyasının birleştiği Kahire'de mütedâvil olan kitaplardır. Zikredilen 190 âlimin on dokuzu Yunanlı'dır; altmışının ise XIV. yüzyılda yaşayan kişiler olması dikkat çeker. Kitabın önemli özelliklerinden biri de İslâm ilimleri tarihinde çeşitli alanlardaki

ti'l-faşd. Kan alma konusunda nazari ve amelî açılardan geniş biçimde inceleyen bir eserdir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3618, vr. 70^a-80^b). 4. *Buğyetü's-sâ'il fi'htişâri'l-Mesâ'il*. Huneyn b. İshâk'ın *Kitâbü'l-Mesâ'il* diye meşhur olan *Mesâ'il fi't-ıbb li'l-müte'allimin* adlı eserinin muhtasarıdır. İbnü'l-Ekfânî, İbn İshâk'ın tıp talebeleri için kaleme aldığı bu eserin dilinin güncelleştirilmesi gerektiğini belirtir (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, Teymûr, Tıp, nr. 20).

B) Fizyonomi. 1. *İkmâlü's-siyâse fi'ilm-i'l-firâse*. Bir dîbâce, bir mukaddime, on sekiz fasıl ve bir hâtimeden meydana gelmiştir; başlıca kaynakları Aristo, Hipokrat, Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, Fahreddin er-Râzî, İmam Şâfiî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir. İbnü'l-Ekfânî'ye göre her milletten kendine has bir mizacı vardır ve ahlâk da bu mizaca uygun olarak gelişir. Milletler ister Hint, Çin, Fars ve Rum gibi şehirlî, isterse Türk ve Arap gibi yarı göçebe olsun bu durum değişmez. Müellif hâtimede milletlerin davranış özelliklerini açıklar ve Türkler'in cesur, sabırlı, sebatkâr, sorumluluk sahibi, kimseye haset etmeyen insanlar olduklarını söyler (vr. 28^{a-b}). Arkasından da Aristo, Câhiz ve İbnü'l-Es'as'a dayanarak meşhur

yedi hayvanın davranışlarını inceler ve bunu okuyucuya mukayese imkânı vermek için yaptığını belirtir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3782, vr. 1^b-33^b). 2. *en-Nazar ve't-tahkik fi taklibi'r-raşik (en-Nazar fi taklibi'r-raşik ve't-emmüli ahvâli)*. Firâset hakkındaki bilgilerden hareketle müellif, köle alım satımında fizikî ve zihnî özelliklerin dikkate alınması gerektiğini belirttikten sonra bu konuda bazı öğütler verir (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 46, vr. 150^a-152^b). Antropoloji açısından ilginç bir çalışma sayılan risâle üzerine *Şifâtü edviyeti Kitâbi Taklibi'r-raşik* (Köprülü Ktp., II. kısım, nr. 187, vr. 80^a-82^b) ve *Muntehab min Kitâbi Taklibi'r-raşik* (Köprülü Ktp., II. kısım, nr. 187, vr. 82^b-118^a) adlı iki çalışma yapılmıştır. İbnü'l-Emsâdî diye bilinen Ebü's-Senâ Muzaferü'ddîn Mahmûd b. Ahmed el-Ayın-tâbî risâleyi *el-Kavlü's-sedid fi'htiyâri'l-imâ' ve'l-'abid* adıyla geniş bir şekilde şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3361).

C) Mineraloji. 1. *Nuhabü'z-zehâ'ir fi ma'rifeti'l-cevâhir*. Nazari çerçevede, Bîrûnî ve Tifâşî başta olmak üzere bu alanda eser yazmış diğer İslâm müellifleriyle Aristo gibi Yunan filozoflarının çalışmalarına dayanır. Önce Luviş Şeyho ta-

değişik gelenekleri ve aralarındaki felsefi ve teknik temel farkları kısaca ortaya koyması olup bilhassa fen bilimlerinin gelişmesinin çerçevesini çizmesi bakımından öncelikle başvurulacak bir kaynaktır. *İrşâdü'l-kâşîd* bu alanda daha sonra yapılan çalışmalara kaynaklık etmiştir. Eserin anonim bir versiyonu olan *Kitâbü'd-Dürri'n-nazîm fi ahvâli'l-ʿulûm ve't-taʿlîm*, yahudi-Arap ortamında İbnü'l-Ekfânî'nin ismi zikredilmeksizin üretilmiştir. Ahmed b. Ömer b. Hilâl el-Mâlikî er-Rebî tarafından tasavvufî bir çizgiye çekilerek kaleme alınan *ed-Dürri'l-manzûm fi beyâni haşri'l-ʿulûm* adlı eserde yine *İrşâdü'l-kâşîd* esas alınmıştır. Kalcaşendî *Şubhu'l-aʿşâ*'sında onu büyük oranda aktarmıştır (I, 467-481). Taşköprizâde'nin ilimler tasnifiyle ilgili *es-Saʿâdetü'l-fâhire fi siyâdeti'l-âhire*'si ile *Miftâhu's-saʿâde ve mişbâhu's-siyâde fi mevzû'âti'l-ʿulûm*'unun ilimler tasnifi bölümü (I. cilt) ve bu eserin Türkçe tercümesi olan *Mevzû'âtü'l-ʿulûm, İrşâdü'l-kâşîd*'in büyük bir kısmını ihtiva eder. Yine Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'u ile büyük oranda Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-saʿâde*'sinin ihtisarı olan *Kevâkibü's-sebʿa*'nın da ana kaynağı *İrşâdü'l-kâşîd*'dir. Son olarak Kannevcî'nin de *Ebcedü'l-ʿulûm*'unda Taşköprizâde ile Kâtib Çelebi üzerinden dolayı biçimde bu kitaptan faydalandığı, modern dönemde ise Wiedemann'ın İslâm ilim tarihi çalışmalarında yine en çok ona başvurduğu görülmektedir (*Aufsätze zur arabischen Wissenschaftsgeschichte* [ed. W. Fischer], Hildesheim 1970, s. 589-595). Kitabın halen 100'e yakın yazma nüshası bulunmakta ve bunların ondan fazlası İstanbul kütüphanelerinde muhafaza edilmektedir. Eser İngilizce tercümesiyle birlikte Aloys Sprenger (Kalküta 1849), Mahmûd Ebü'n-Nasr (Kahire 1318/1900), M. Selim el-Âmidî el-Buhârî (Beyrut 1904), Abdüllatif Muhammed el-Abd (Kahire 1978), Abdülmün'im Muhammed Ömer (Kahire 1990) ve Muhammed Avâme (Cidde 1414/1994) tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca mûsîkî bölümünü A. Shiloah Fransızca'ya çevirmiş (*Yuval*, I [1968], s. 221-248), Januarius Justus Witkam da Danimarka diline tercümesiyle birlikte tenkitli neşrini yapmıştır (*De Egyptische Arts Ibn al-Akfâni* [gest. 749/1348]. *En zijn Indeling van de Wetenschappen*, Leiden 1989). 2. *Risâle fi âdâbi şoḥbeti'l-mülûk*. İran, Yunan ve Hint siyasi gelenekleriyle İslâm siyasi literatürü çerçevesinde hükümdarlarla sohbet etmenin âdâbını ve önemini anlatmakta-

dır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2828, vr. 1^a-14^a).

İbnü'l-Ekfânî'nin bunlardan başka *el-Lübâb fi'l-ḥisâb* adlı kısa bir çalışması (Bağdat, el-Methafü'l-İrâkî, nr. 3435), Nevevî'nin *Kitâbü'l-Ezkâr*'ından çıkardığı *Levâmî'u'l-envâr fi telḥîşî'l-Ezkâr* adlı bir özetle (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 46, vr. 130-150) siyâ ve şiiir hakkında birer parça yazısı zamanımıza ulaşmıştır. Diğer bazı eserleri de şunlardır: *Şerḥ ʿalâ fuşûl Buḫrât, Kitâb fi ʿilmi'n-nabz, Kifâyetü'l-ḥisâb fi ʿilmi'l-ḥisâb, Telḥîşü'l-ıtnâb fi ʿameli'l-usturlâb, Niḥâyetü't-teysîr fi kâʿideti ʿilmi't-tefsîr, Muḥtaşarü'l-Erbaʿîn li'l-İmâm Fahrid-dîn, et-Taʿlîk ʿalâ Keşfi'l-ḥakâʾik* (eserlerinin bir listesi ve geniş bilgi için bk. *İrşâdü'l-kâşîd*, neşredenin girişi, s. 50-108).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdü'l-kâşîd ilâ esne'l-makâşîd* (nşr. J. J. Witkam), Leiden 1989, neşredenin girişi, s. 11-170; Safedî, *el-Vâfi*, II, 25-27; a.mlf., *Aʿyânü'l-ʿasr*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1809; Kalcaşendî, *Şubhu'l-aʿşâ*, I, 467-481; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/2, s. 797; a.mlf., *el-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Yaʿlâvî), Beyrut 1411/1991, V, 71-73; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 279-280; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâliʿ*, II, 79; Ahmed İsa, *Muʿcemü'l-eṭṭibbâ*, Beyrut 1361/1942, s. 354-357; Brockelmann, *GAL*, II, 100, 171; *Suppl.*, II, 93, 169; Sarton, *Introduction*, III, 899-901; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 179; Sâlihiyye, *el-Muʿcemü'ş-şâmil*, I, 95; U. Rebstock, *Rechnen im islamischen Orient*, Darmstadt 1992, s. 36-37; *JC*, XIII/4 (1939), s. 513 vd.; J. J. Witkam, "Ibn al-Akfânî (d. 749/1348) and his Bibliography of the Sciences", *Manuscripts of the Middle East*, II, Leiden 1987, s. 37-41; a.mlf., "Ibn al-Akfânî", *El² Suppl.* (İng.) s. 381.

İHSAN FAZLIOĞLU

İBNÜ'L-EKVA'

(bk. ÂMİR b. SİNÂN).

İBNÜ'L-ENBÂRÎ, Ebû Bekir (أبو بكر ابن الأنباري)

Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım
b. Muhammed el-Enbârî
(ö. 328/940)

Arap dili ve edebiyatı,
Kur'an ilimleri ve hadis âlimi.

18 Rebec 271'de (9 Ocak 885) Bağdat yakınlarındaki Enbâr'da doğdu. İlmî çalışmalarına Bağdat'ta devam ettiği için Bağdâdî nisbesiyle de anılır. İbnü'l-Enbârî, küçük yaşta babası Kâsım b. Muhammed el-Enbârî ile birlikte Bağdat'a gitti. Başta dönemin Kûfe dil mektebi üstadı

Sa'leb olmak üzere İsmâil b. İshak el-Cehdamî ve Ahmed b. Heysem el-Bezzâz gibi âlimlerden dil, edebiyat, lugat, nahiv, şiiir, kıraat, tefsir ve hadis dersleri aldı. Kıraat ilminde hem babasının hem kendisinin hocası babasının amcası olan Ahmed b. Beşşâr el-Enbârî'dir. Bir ara Abbâsî Halifesi Râzî-Billâh'ın çocuklarının eğitim görevini de üstlendi. Hayatı boyunca hiç evlenmeyen ve münzevî bir hayat yaşayan İbnü'l-Enbârî 10 Zilhicce 328'de (16 Eylül 940) Bağdat'ta vefat etti. Hanbelî mezhebine mensup dindar bir âlim olup çok güçlü bir hâfızaya sahipti. Bizat kendisi tefsir, hadis ve şiiire dair ezberinde on üç sandık dolusu kitap tutacak kadar mâlumatın bulunduğunu söylemiştir. İbnü'l-Enbârî hadis rivayetinde sika ve sadûk olarak nitelenir. Bağdat'taki Mansûr Camii'nin bir köşesinde babasının, diğer bir köşesinde kendisinin hadis okuttuğu, başta Dârekutnî olmak üzere birçok öğrencinin onun derslerine katıldığı bilinmektedir. İbnü'l-Enbârî'nin bütün ilimlerde üstat olduğu (İbnü'l-Esîr, VIII, 118), Arap dili ve edebiyatını çok iyi bildiği, özellikle Kûfe dil mektebini onun kadar özümseyen bir başka âlimin bulunmadığı kaydedilmektedir (Yâkût, VI, 73).

Eserleri. A) Kıraat. 1. *Kitâbü'İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâʿ* (fi *Kitâbillâh*). Müellifin imam İakabiyla anılmasını sağlayan eseri olup Muhyiddin Abdurrahman Ramazan tarafından neşredilmiştir (I-II, Dımaşk 1390/1971). 2. *Kitâbü'l-Hâʾât* (fi *Kitâbillâh*) (nşr. Nevâr Muhammed Hasan Âli Yâsîn, *Mecelletü'l-Belâğ*, VI/4 [Bağdat 1976], s. 68-73; VI/5, s. 62-72). 3. *Kitâbü'l-Elifât* (*Kitâbü Şerḥi'l-elifât, Kitâb Muḥtaşar fi zikri'l-elifât, Kitâbü'l-Elifâti'l-mübtedeʿât fi'l-esmâʿ ve'l-efʿâl, Kitâbü'l-Hemze*). Kur'an kıraatında vasil halinde okunan ve okunmayan eliflere (hemze) dair olup Ebû Mahfûz Kerîm Ma'sûmî (RAAD, XXXIV/2 [1959], s. 273-290; XXXIV/3, s. 447-461), Hasan Şâzelî Ferhûd (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. 6 [Riyad 1979], s. 69-94; Kahire 1401/1980) ve Ali Tefvîk Hamed (*Eb-ḥâşû'l-Yermûk*, III/1 [Yermük 1405/1985], s. 7-43) tarafından yayımlanmıştır. 4. *Kitâbü Mersûmi'l-ḥaṭ* (nşr. İ. Ali Arşî, Yeni Delhi 1977).

B) Dil ve Edebiyat. 1. *ez-Zâhir fi meʿâni kelimâti'n-nâs* (*ez-Zâhir fi'l-luğa, ez-Zâhir fi meʿâni* [maʿne]ʿl-kelem [kelimât] ellezî [elleti] yestaʿmilühü'n-nâs). Müellif bu eserinde halkın namaz, dua, tesbih ve günlük konuşmalarında anlamlarını bilmeden kullandığı tâbir, ifade, deyim ve atasözlerinin mânalarını açıklamıştır